Оригинални научни рад
821.163.41-32.08 Nastasijević M.
811.163.41'367.625:811.111'367.625

Александра Д. Ракић[1]
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

Ана Љ. Вучићевић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ ЗА ИСКАЗИВАЊЕ ПРОШЛОСТИ У ПРИПОВЕЦИ *ЗАПИС О ДАРОВИМА МОЈЕ РОЂАКЕ МАРИЈЕ* МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА И ЊИХОВИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ПРЕВОДУ НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК[2]

У раду се са формалног и стилског аспекта испитују облици за исказивање прошлих радњи у приповеци *Запис о даровима моје рођаке Марије* Момчила Настасијевића, као и њихови еквиваленти у преводу на енглески језик. Анализа је показала структурну разноликост и висок степен стилогености ових облика у српском језику, али и превасходно стилска одступања њихових преводних еквивалената. Одступања смо сагледали кроз призму разлика у синтаксичком и стилском потенцијалу двају језика, али и са аспекта могућих другачијих преводилачких решења.

Кључне речи: прошле радње, временска транспозиција, синтаксички аспект, стилски аспект, преводни еквиваленти

1. УВОД

У граматичком систему српскога језика постоје четири глаголска облика чија је примарна функција исказивање прошлости: перфекат, аорист, имперфекат, плусквамперфекат. Ову функцију могу вршити и глаголски облици који се могу временски транспоновати у прошлост: презент, футур I, императив, потенцијал.

---

1 aleksandra.rakic@filum.kg.ac.rs

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Перфекат је универзално време за исказивање прошлости, па се стога често шири на рачун других претериталних глаголских времена (уп. Стевановић 1986: 605; Станојчић и Поповић 2005: 386; Пипер и др. 2005: 390). Међутим, у књижевноуметничком стилу у циљу постизања већег степена експресивности и стилогености, перфекат се често комбинује са другим претериталним временским глаголским облицима. Прошлост може бити диференцирана и по томе колико је непосредно доживљена, или представљена као таква. Временске глаголске облике за доживљену прошлост говорно лице употребљава када жели да диференцира своју доживљену прошлост од општије заједничке прошлости (Вуковић 1967: 358–359). У српском језику доживљена прошлост исказује се аористом и имперфектом. Док се аорист претежно употребљава за свршене глаголе, имперфекат се употребљава за несвршене глаголе, у случајевима када је акценат на трајању радње у прошлости. Сладојевић (1953–1954: 219) сматра да није довољно рећи да се имперфектом означава трајање прошле радње, већ да се треба истицати њена неограниченост, с обзиром на то да се аористом имперфективних глагола исказује ограничено трајање прошле радње. За разлику од перфекта, аориста и имперфекта, који се реализују и у индикативу и у релативу, плусквамперфекат, којим се исказује радња везана за другу радњу у прошлости „izlazi iz kruga značenja apsolutnog indikativa" (Вуковић 1967: 20). Радња исказана плусквамперфектом поставља се у хронолошки однос према другој прошлој радњи. У међуодносу две уже схваћене прошлости једна је основна, а друга диференцијална (Вуковић 1967: 358).

У српском језику прошлост се може исказивати и другим временским глаголским облицима – наративним презентом и наративним футуром I. Приликом транспозиције презента у прошлост задржава се семантичка компонента садашње радње. На тај начин, прошла радња се реактуелизује, омогућава се интензивније уживљавање у њу и ствара се утисак да се прошле радње исказане презентом дешавају у моменту док се о њима говори. Поред тога, употребом презента за исказивање прошлих радњи смањује се говорникова дистанца у односу на догађај, а наративни ток се, у целини или фрагментарно, модификује тако да се ствара утисак о доживљености радње (Флајшмен 1991: 85). Да би се остварила интензивнија рецепција, потребно је „прекинути везу [...] са стварном садашњошћу, и као једину актуелну успоставити приповедачаву садашњост" (Вељовић 2017: 55). У приповедању футуром I исказују се радње будуће у односу на неку прошлу радњу, најчешће исказану обликом наративног презента, перфекта или аориста. Футур I се употребљава приликом приповедања о уобичајеним радњама, односно, за предочавање поступака карактеристичних за њихове носиоце (Пипер и Клајн 2013: 398, 401). Посебно је стилски ефектан када се истиче редослед догађаја у приповедању или када поглед реципијента треба усмерити у будућност.

За исказивање радње у одређеној релативној прошлости употребљавају се и оба модална лична глаголска облика – императив и потенцијал. Приликом овакве употребе императив се у сваком контексту може заменити неким претериталним глаголским обликом. Са друге стране, пошто се потенцијалом исказују прошле хабитуалне радње, да би се на месту потенцијала употребио неки претеритални глаголски облик, неопходно је да понављање радње на неки начин буде обележено у контексту (Вуковић 1967: 20).

Када је реч о исказивању прошлости у енглеском језику, превасходно се говори о глаголским временима која су, заправо, комбинација категорија глаголског времена и аспекта. У питању су *Simple Past*, *Past Progressive*, *Present Perfect*, *Present Perfect Progressive*, *Past Perfect* и *Past Perfect Progressive*. *Simple Past Tense* или претерит „se prvenstveno odnosi na radnju koja se desila u prošlosti, odnosno koja prethodi sadašnjem momentu i nema veze sa sadašnjošću" (Ђорђевић 2002: 338). У том смислу претерит је, слично перфекту у српском језику, релативно стилски необележено глаголско време. *Present Perfect Tense* или садашњи перфекат од претерита се разликује по томе што изражава „neodređenu prošlost sa tekućom relevantnošću", што подразумева да ово глаголско време повезује раван прошлости и садашњости (Ђорђевић 2002: 447). Повезаност са садашњошћу може се тицати и рецентне прошле радње када се садашњим перфектом истиче потенцијална доживљеност радње од стране учесника говорне ситуације (Хјуингс 1999: 6). *Past Perfect Tense* или прошли перфект повезује два прошла секвенцијална догађаја и прецизира која се радња десила пре. Прогресивни облици, како им и само име говори, указују на недовршеност и трајање радње.

Енглески језик, попут српског, има још механизама помоћу којих се говори о прошлим радњама у које се, између осталих, убрајају модални глагол *would*, наративни презент и облици којима се изражава будућност у прошлости. Ненаглашеним модалом *would* исказује се више значења, али нама релевантно је значење уобичајеног понашања због којег се овај глагол карактерише као наративни претерит. Наративни презент служи живописнијем описивању најчешће доживљених прошлих радњи и приближавању истих реципијентима. Облици којима се изражава будућност у прошлости представљају прошле форме о којима се говори о будућим догађајима из прошле перспективе.

Говорећи из перспективе претходно реченог, циљ нам је да на корпусу приповетке *Запис о даровима моје рођаке Марије* испитамо и класификујемо облике за исказивање прошлости, као и да утврдимо којим су глаголским облицима значења прошлости исказана у преводу приповетке на енглески језик. Анализа преводних еквивалената омогућава да се утврде могућа одступања у преводу, чиме преведено дело потенцијално губи на стилском ефекту у односу на оригинал.

2. АНАЛИЗА КОРПУСА НА СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У приповеци *Запис о даровима моје рођаке Марије* М. Настасијевића прошлост се исказује претериталним временским глаголским облицима, али и презентом, футуром I, потенцијалом и императивом временски транспонованим у прошлост. Функцију приповедања о прошлим догађајима најчешће преузимају аорист и приповедачки презент.

2.1. Перфекат. У граматикама српскога језика перфекат се дефинише као претеритални временски глаголски облик, којим се исказују радње (из)вршене у прошлости, пре момента говора. За разлику од других претериталних глаголских облика, перфекат нема специфична значења, нити стилску вредност (Стевановић 1986: 605; Станојчић и Поповић 2005: 386; Пипер и др. 2005: 390; Пипер и Клајн 2013: 168, 392).

У нашем корпусу о прошлим догађајима претежно се приповеда употребом аориста или наративног презента, док се перфекат ређе употребљава. У већини случајева перфекат се јавља у приповедању, у комбинацији са другим претериталним и непретериталним глаголским облицима:

(1) Поуздано не знам, али као да **је** овако **текло**: [...] (C: 35)
I do not know for certain, but it looks as if it **went** this way: [...] (E: 54)

(2) **Гледала сам** луде: [...] (C: 46)
I **had seen** lunatics. (E: 64)

(3) Матере нам из исте утробе **настале**, завадише се за навек, кад дође време удаји: [...] (C: 35)
Our mothers, who **came** from the same womb, became estranged forever when the time for marriage came. (E: 54)

(4) Ја од срамоте у шал главу **завила**, а она несрећница **заценула се** од смеја. (C: 42)
I **wrapped** my head **up** with shame, but she, the unfortunate one, **was dying** with laughter. (E: 61)

(5) Сутрадан чујемо: **нестало** момка. (C: 43)
The next day we heard that the young man **had disappeared**. (E: 61)

У приповеци *Запис о даровима моје рођаке Марије* перфектом се најчешће уводи нова слика у приповедање (1), (2), (3), или се њиме исказује резултат догађаја о коме се приповеда (4), (5). У приповедању честа је употреба крњег перфекта (3), (4), (5), који одаје утисак доживљености догађаја о коме се приповеда. У свим наведеним примерима јављају се глаголи свршеног вида. У примеру (3) крњим перфектом започиње се приповедање о одређеном догађају, а потом се ређају прошле радње исказане аористом. Са друге стране, у примерима (4) и (5) крњим перфектом завршавају се приповедне целине. Посебну експресивност показује

пример (4), где се употребом крњег перфекта додатно наглашава контраст међу клаузама експлициран везником *а* (Грицкат 1954: 47). Употребом крњег перфекта у примеру (5) истиче се „новина, неочекиваност догађаја о коме је реч. Та новина може да буде веома различита и да се креће до изненађења, па и чуђења" (Пипер и др. 2005: 396). Према томе, стилски потенцијал перфекта долази до изражаја у комбинацији са другим претериталним или временски транспонованим глаголским облицима: аористом (3) – *завадише се*, *дође*, наративним презентом (5) – *чујемо*.

У преводу на енглески језик, у примерима (1), (3) и (4) употребљен је стилски немаркиран претерит, док се у примерима (2) и (5) користи прошли перфект због конвенције истицања редоследа догађаја у нарацији.

2.2. Аорист. У савременом српском језику аористом се исказују радње које су се десиле непосредно пре момента говора или радње које су се извршиле знатно пре момента говора (Станојчић и Поповић 2005: 391; Пипер и др. 2005: 424; Пипер и Клајн 2013: 391). За разлику од перфекта који представља универзално претеритално глаголско време, аористом се исказују радње које су доживљене или се представљају као такве.

(6) У истог момка **загледаше се**, а он **изабра** млађу и наочитију. (C: 35)
Both **fell** for the same man and he **chose** the younger and better-looking one. (E: 54)

(7) Из матере **прихватих** је, на мојим рукама **одрасте** и **омиле** ми боље но своје. (C: 40)
I **recived** her from her mother. She **grew up** in my hands, and she **endeared** herself to me more than my own flesh and blood. (E: 58)

(8) **Одрасте** девојче и **раскрупња се** на замерак, **дознаде** све за њу и **окрете** нашим сокаком **пролазити**. (C: 41)
The little girl **grew up** and became lovely to look at. Everybody **found out** about her and **began passing through** our alley. (E: 59)

(9) Да ли збиља **дођох** да по праву наследника метнем руку на ово сиротиње? (C: 37)
Had I really **come** here to use my right as an inheritor and to claim this poverty? (E: 56)

(10) Знам тачно где их **сакри**, мрак ми не смета, пружена рука у помицању осећа их. (C: 52)
I knew exactly where she **had hidden them**. Darkness did not hinder me and my outstretched hand in its movement felt them. (E: 69)

(11) Они бар **не видеше** девојку, а злом бијени нужда им на коме било искалити се; (C: 50)
They, at least, **have not seen** that girl, nor have they been crushed by misfortune. (E: 67)

У нашем корпусу аористом су исказане радње извршене знатно пре момента говора. У овом случају, аорист се јавља заједно са перфектом[3] (Пипер и др. 2005: 424). У приповеци перфекат се углавном не реализује у истим реченицама као и аорист, већ у ширем контексту. Перфектом се покреће приповедање о извесном догађају, док се приликом приповедања користи аорист. Пример (6) део је ширег контекста који почиње реченицом: Поуздано не знам, али као да *је* овако *текло*: […] (С: 35). Примери (7), (8) и (11) део су приповедања о животу Марије, које почиње исказом у коме се реализује перфекат: Бабино казивање како *је живела* и *умрла* Марија (С: 40). Пример (9) јавља се у оквиру приповедања о доласку у дом старице, на чијем се почетку јавља перфекат: Стигнем: Кућа на самом крају, од набоја и *опала* да *се* на убијеним местима *показало* блато. (С: 37). Пример (10) део је приповедања о крађи Маријиних папучица, које започиње реченицом: *Заспала је*, сад опрезно! (С: 52). Приликом приповедања о догађајима извршеним знатно пре момента говора, аорист често долази у низовима исказујући сукцесивне радње[4] (6), (7), (8). На овај начин уноси се динамичност у приповедање.

Када је реч о преводним еквивалентима, аорист је преведен претеритом (примери (6), (7) и (8)), прошлим перфектом због истицања значења секвенцијалности као у примеру (9) или због конвенције слагања времена у примеру (10). Пример (11) преведен је садашњим перфектом и као такав представља изузетак, иако се очекује да се аорист преводи овим глаголским обликом. У овом конкретном случају, садашњи перфекат употребљен је због неспецификованог временског адјункта чије је значење остварено ширим наративним контекстом (наведеним глаголским обликом исказује се радња која до тренутка говора није (из)вршена).

2.3. Имперфекат. Имперфекат се дефинише као претеритални глаголски облик којим се исказују прошле несвршене радње у самом току њиховог вршења, које су доживљене или се таквима представљају (Пипер и др. 2005: 429–430; Пипер и Клајн 2013: 392).

(12) Ножица у ње малена **беше** да видев је радост би ми увек у немир скренула. (С: 36)
Her leg **was** small and whenever I saw it, my happines would turn into anxiety. (E: 55)

(13) Реци ми, дугокоса ли **беше** Марија? (С:39)
Tell me, **did** Marija **have** long hair? (E: 58)

3 Пол-Луј Тома истиче да је комбиновање аориста и перфекта одлика доброг стила: како аорист није стилски неутралан, приповедање искључиво у аористу „изгледало би сувише помпезно и заморило би очи или уши и дало би утисак вештачки однегованог језика” (Тома 2000: 1206).

4 Избор аориста за исказивање сукцесивних радњи може бити условљен потребом да се истакне узрочна веза међу радњама (Радовановић 1969: 56).

(14) „Толико да јој рука **не досезаше** чешљем до краја превући!" (C: 39)
„It was so long that a comb **could not reach** the ends." (E: 58)

(15) Рођене кћери у измећарке ми се растурише, јер она дража ми **беше** но под појасем да је **ношах** и у муци донех. (C: 40)
My own daughters became servants and left, while she **became** dearer to me than if I **had carried** her in my womb and given birth to her in pain. (E: 58)

(16) Огледала у кући **немађосмо**. (C: 42)
We **did not have** a mirror in the house. (E: 60)

(17) Узалуд га **чуваху** и врата забравише родитељи, и слугу код капије поставише, искраде им се некако, и траже га. (C: 43)
In vain **had** the parents **guarded** him, locking the door and placing a servant at the gate. He sneaked away somehow and they went searching for him. (E: 61)

(18) Хитра им се свидех у гребењању и прећи, јер за троје отаљавах, и домови се **отимаху** о мене. (C: 49)
My speed was appreciated in carding wool, spinning and sewing. I would labor for three persons, and households **would contend** for me. (E: 67)

(19) Нешто ме глупо **запитиваху**, а ја им **отпљувавах** у лице. (C: 54)
They **asked** stupid questions of me and I **spat** in their faces. (E: 71)

У нашем корпусу имперфектом су исказане прошле доживљене радње. У приповеци најфреквентнији је имперфекат помоћног глагола *бити* (12), (13), (15). Често се приликом приповедања имперфекат јавља у комбинацији са аористом: (15) – *се растурише*, *донех*; (17) – *забравише*, *поставише*, *искраде*; (18) – *свидех се*, *отаљавах*. У неким случајевима комбинује се и са непретериталним глаголским облицима којима се исказује прошлост: приповедачким потенцијалом (12) – *би скренула*, приповедачким презентом (17) – *траже*.

У тексту на енглеском језику, имперфекат је најчешће преведен претеритом (примери (12), (13), (14), (15), (16), (19)), премда је у примеру (15) због кондиционала претерит укомбинован са прошлим перфектом. У примеру (18) употребљен је модал *would* у хабитуалном значењу, док се једино у примеру (17) може уочити прошли перфект.

2.4. Плусквамперфекат: Овај глаголски облик дефинише се као претеритални глаголски облик којим се исказују радње извршене у прошлости, пре неке друге такође прошле радње (Пипер и др. 2005: 412; Пипер и Клајн 2013: 399).

(20) **Бејах** у то време **замиловао** и припремах се запросити милоку и несташлуком насмејану црнку. (C: 36)

At that time, I **took to liking** a soft-eyed, naughty, smiling brunette whom I was getting ready to ask in marriage. (E: 55)

У корпусу на српском језику забележен је само један пример плусквамперфекта, којим се исказује радња антериорна у односу на радњу исказану аористом. У преводу овог примера није коришћен прошли перфекат, који семантички највише одговара српском плусквамперфекту, већ је употребљен претерит.

2.5. Приповедачки презент: Примарна функција презента јесте исказивање садашњих радњи, међутим, њиме се могу исказати и темпорално и модално транспоноване радње (Танасић 1996: 36–37, Пипер и др. 2005: 352). Презент транспонован у прошлост назива се још и приповедачким презентом, историјским презентом или наративним презентом (Пипер и др. 2005: 376; Танасић 1996: 147).

(21) Баба **се измакне** и **мери** ме, не би ли пронашла каквог било неслагања између мене и мојих речи. Па уверив се (не знам по чему) да **сам** збиља тај, **ушуња се** с мачорем у кућу, а ја **седнем** на њену шамлицу. (C: 37)
The old woman **took a step** aside, **looking over** me, as if searching to find some discrepancy between me and my words. Having convinced herself (I did not know how) that I **was** really the one, she **edged** into the house with the tomcat, and I **sat** on her stool. (E: 56)

(22) (Баба **се дигне**. **Тражи** нешто по мраку. Ето је, **носи** у руци папучице. Видев, тај час **зарекнем се** украсти их). (C: 45)
This old woman **stood up** and **looked for** something in the darkness. She **was holding** a slipper. I **swore** to steal it at that very moment. (E: 63)

(23) Ова моја **остави** га најпре да **се начека** и **настрепи** пред вратима. Онда га **пусти** да **уђе** и као оно учитељ ђаче, **преслишава** га и **збуњује** неким опакостима, да једва нађе врата и **побегне** поливен. (C: 42–43)
She **would make** him **wait**, more nervous by the minute, on the doorstop. Then she **would let** him **in** and, as a teacher to pupil, she **would ask questions** and **confuse** him with nasty comments until, hardly able to find the door, he **would run away** crestfallen. (E: 61)

(24) Који пут **немирна буде** као вода: тичица **долети** на грану, она **се тргне**, **ослушкује**. **Кажем** јој: То тичица долете само! (C: 46)
Sometimes she **was restless** as water. A little bird **would fly** onto a branch and she **would startle** and **listen** attentively. I **would tell** her that this was only a little bird flew in. (E: 64)

У наведеним примерима временска детерминација није експлицирана, већ на временску транспозицију указује шири контекст. У примерима (21) и (22) наратор приповеда о прошлим догађајима, који су се одвили приликом посете кући у којој је живела Марија, док у примерима (23) и (24) баба приповеда о Маријином животу. Да су у питању прошли догађаји потврђују и поднаслови којима припадају наведени примери: пример (21) припада целини *Како на глас о смрти Марије одјурим тамо и шта затекнем* (С: 36), док примери (22), (23) и (24) припадају целини *Бабино казивање како је живела и умрла Марија* (С: 40). Оваквом употребом презента читалац се уводи у време о коме се приповеда, тј. „сугерише му се да се он обрео у својеврсној садашњости – оној некадашњој која је важила за испричане догађаје" (Пипер и др. 2005: 377). На основу наведених примера може се закључити да се у нашем корпусу наративним презентом исказују и појединачне прошле радње (примери (21), (22)) и прошле понављане радње (примери (23) и (24)). На учесталост радњи у примерима (23) и (24) указује шири контекст (пример (23)), односно ужи контекст (пример (24)). У примеру (24) назначен је интервал у коме се понављала радња (*који пут*), док у ширем контексту примера (23) баба казује шта се по правилу дешавало сваки пут када је неко покушао да запроси Марију.

Наративни презент се готово по правилу јавља у низовима, што потврђује и наш корпус. У свим наведеним примерима комбинују се свршени и несвршени презент, чиме се у приповедању омогућава „прелаз са радњи на стања и обратно, што казивање чини живљим и динамичнијим" (Вељовић 2018: 143).

У корпусу на енглеском језику наративни презент преведен је претеритом (примери (21), (22)), хабитуалним модалом *would* (пример (23)) или комбинацијом ова два (пример (24)). Може се приметити да су прошле појединачне радње, због прошлог наративног тока, преведене претеритом, док је за преношење значења поновљивости радње неопходно било употребити неки маркер са значењем хабитуалности.

2.6. Приповедачки футур I: Примарна функција футура I јесте исказивање будућности, међутим, овај глаголски облик може се транспоновати у прошлост. У приповедању футур први се користи када се жели истаћи редослед у прошлим догађајима или када поглед читаоца треба усмерити у будућност (Пипер и др. 2005: 440–441).

(25)[...] Кад роди женско дете, (којом приликом моја мати исказа ружне жеље о новорођенчету, што **ће** доцније често **понављати**) и кад злим случајем паде на поледици и преломи се у кичми, од чега издахну. (С: 35–36)
[...] when she gave birth to a girl (on this occasion, my mother wished the child evil – a wish which came true) and when unfortunately she fell on the ice, broke her spine and died. (E: 54)

У нашем корпусу забележен је само један пример у коме се јавља наративни футур I. У овом примеру приповедачки футур I користи се за приповедање о радњама и поступцима карактеристичним за њиховог носиоца (уп. Пипер и Клајн 2013: 398). На хабитуалност радње исказане футуром I указује прилог *често*.

У енглеској верзији приповетке, футур први није преведен.

2.7. Приповедачки императив: Императивом се исказује подстицај некоме на вршење какве радње или на забрану њеног вршења. У одговарајућим контекстуалним условима императив може имати и временско значење и тада се користи за приповедање о прошлим догађајима.

(26) Ја, да помогнем, **зађи** по тим домовима, али свуда зазру од мене и као по договору одбију ме и веле: […] (C: 47)
I wanted to help and **went** to these houses, but everywhere they shrank from me and, as if in agreement, refused my help saying […] (E: 65)

(27) Ја **се препадни** и саму себе **запитај**: […] (C: 47)
I **became frightened** and **asked** myself […] (E: 65)

(28) Кад ли се и друге, ту затекле, **умешај** и **повичи**: […] (C: 48)
Others that happened to be there heard what I said, **joined** the quarrel and **began shouting** […] (E: 65)

Приповедачки императив среће се у случајевима када се директно преноси бабин говор, чинећи га живописнијим и динамичнијим. Употреба императива у приповедању може се тумачити и као дијалекатска особина (Пипер и др. 457). Употребом овог глаголског облика приповеда се о прошлим доживљеним радњама, које се посматрају у низу других радњи као нагло изведене акције, чиме се приповедање драматизује (Вељовић 2018: 152). У нашем корпусу приповедачким императивом исказане су појединачне радње, које су део приповедне целине у којој баба казује како су је „о великом посту" (C: 47) жене осуђивале говорећи да у кући држи вештицу.

У примерима на енглеском језику приповедачки императив преведен је претеритом.

2.8. Приповедачки потенцијал: Потенцијал је модални глаголски облик којим се исказује већи број различитих модалних значења, која се у најширем смислу могу подвести под значење могућности (Пипер и др. 2005: 457; Пипер и Клајн 2013: 406). Поред тога, овим глаголским обликом могуће је исказивање нереференцијалне прошлости, без обзира на то да ли су посреди свршене или несвршене радње.

(29) Али **би** у очи празника и на задушнице **палила** на нашем гробљу по свећу више. (C: 36)
But on the eve of holidays, on All Souls Day, she **would light up** one more candle on her graveyard. (E: 54–55)

(30) Ножица у ње малена беше да видев је радост **би** ми увек у немир **скренула**. (C: 36)
Her leg was small and whenever I saw it, my happines **would turn into** anxiety. (E: 55)

Наведени примери показују да радње исказане потенцијалом одликује хабитуалност[5]. На карактер понављања ових радњи указује њихова временска детерминисаност: у примеру (29) функцију темпоралне локализације имају предлошко-падежне конструкције (*у очи празника*, *на задушнице*), а у примеру (30) временски прилог *увек*. Приповедачки потенцијал, поред значења хабитуалности, у приповедање уноси додатну семантичку компоненту – евокативно представљање прошлости (Пипер и др. 2005: 461–462)[6]. У ширем контексту приповедачки потенцијал најчешће се комбинује са глаголским облицима којима се исказују појединачне прошле радње. У примеру (29) употребом потенцијала у временском значењу завршава се приповедање наратора о односу његове мајке и тетке. До момента употребе овог глаголског облика наратор приповеда о догађајима у којима није учествовао, већ о којима је слушао од других. Потенцијал је употребљен у моменту када наратор евоцира сећања на доживљене догађаје, тј. када се са плана догађајности пређе на план доживљености. У примеру (30) потенцијал је употребљен приликом евоцирања сећања наратора на мртву драгу.

У преводу свих примера на енглески коришћен је је хабитуални модал *would*, те је очувано значење потенцијалности из оригинала[7].

3. ДИСКУСИЈА

На основу спроведене анализе може се закључити да се у приповеци *Запис о даровима моје рођаке Марије* јављају сви глаголски облици којима се у српском језику може исказати прошлост. Поред четири претеритална глаголска времена, прошлост је исказана и посредством наративног презента, наративног футура I, наративног императива и наративног потенцијала. Најфреквентнији глаголски облици за исказивање прошлости у приповеци су аорист и наративни презент.

Перфекат се ређе употребљава од аориста и наративног презента. Јавља се у приповедању у комбинацији са другим претериталним и непретериталним глаголским облицима за исказивање прошлости. Њиме се започиње или завршава приповедни низ, па представља

5 Поред хабитуалности, временски транспонованим потенцијалом на неки начин исказује се и епизодичност „у смислу реферисања на појединачну реализацију догађаја" (Ашић и Станојевић 2010: 376), са циљем да се створи утисак доживљености.

6 Према изразу М. Ивић (1995).

7 И. Грицкат (1998: 39) истиче да постоји заједнички фактор интенције код кондиционалности и хабитуалности, за шта проналази потврду и у енглеском језику. У енглеском језику модал *would* служи за изражавање понављања и за грађење кондиционала.

својеврстан оквир у приповедању о прошлим догађајима. Иако је перфекат универзално, стилски немаркирано претеритално глаголско време, у комбинацији са другим глаголским облицима долази до изражаја његов стилски потенцијал.

Аорист је углавном употребљен за приповедање о доживљеним радњама извршеним знатно пре момента говора. У приповеци се често јавља у низовима, исказујући сукцесивне радње, што доприноси динамичности у приповедању.

Семантичка компонента доживљености својствена је и имперфекту. Имперфекат се у приповеци јавља знатно ређе од аориста. Иако је имперфекат стилски обележен глаголски облик, посебан стилски ефекат се постиже његовом комбинацијом са другим глаголским облицима за исказивање прошлости, повећава се експресивност и динамичност у приповедању.

Плусквамперфекат је забележен само у једном примеру, за исказивање радње антериорне у односу на другу претериталну радњу исказану аористом. У овом примеру плусквамперфекат је могуће заменити перфектом, међутим, у том случају умањила би се стилогеност исказа.

Употребом наративног презента у приповеци реципијент се уводи у време приповедања. Прошла радња се реактуелизује, а са плана догађајности прелази се на план доживљености. Посебан стилски ефекат изазива реализација наративног презента у низовима.

Наративни футур I забележен је само у једном примеру, за исказивање радње будуће у односу на прошлу радњу исказану аористом. Истовремено, овим глаголским обликом упућује се на поступак карактеристичан за носиоца радње исказане аористом.

Употреба наративног императива јавља се само у језику бабе и може се посматрати као дијалектизам. На тај начин језик бабе је индивидуализован у односу на језик остатка приповетке. Иако се у приповеци не јавља често, наративни императив је значајно стилско средство. Наративним импертивом приповеда се о доживљеним радњама, а његовим комбиновањем са другим глаголским облицима приповедање се драматизује.

Наративни потенцијал забележен је у два примера у приповеци. Његовом употребом акценат се ставља на хабитуалност исказане радње. Посебно је значајна употреба овог глаголског облика за евокативно представљање прошлости.

У преводу приповетке на енглески језик најчешће је употребљаван Simple Past Tense, односно претерит, премда има и примера конвенционалне емфатичне употребе Past Perfect Tense-а, тј. прошлог перфекта.

С обзиром на суштинску семантику претерита, која подразумева смештање глаголске радње у прошлост, сматрамо да је највећа преводна еквиваленција постигнута у групи примера у којима је изворни глаголски облик перфекат. Прошли перфекат у преводу се јавља када је у обзир узимана целина наративног тока, те се овим обликом желео истаћи правилан след радњи у приповеци.

Када је реч о аористу који је стилски маркирано време у односу на компоненту доживљености, у преводу смо најчешће наилазили на претерит, затим функционално и граматички подобан прошли перфект и на садашњи перфекат који сматрамо адекватним изузетком у овој групи примера јер шири контекст указује на то да радња до тренутка говора није (из)вршена. Поредећи исказивање прошлих радњи у српском и енглеском језику у оквиру Рајхенбајхове схеме, Новаков уочава да је значења српског аориста тешко представити јединственом формулом на Рајхенбајховој скали, те сматра да су енглески претерит и садашњи перфект најприближнији, премда не и потпуни еквиваленти српском аористу (Новаков 2008: 41). У том смислу, можемо рећи да је на граматичком плану превод адекватан, али да српски аорист природно носи већи стилски потенцијал који у преводу није одржан.

Имперфекат у српском језику изражава прошлу радњу у њеном трајању, па се енглески претеритални прогресивни глаголски облици сматрају најприроднијим преводним еквивалентима (Новаков 2008: 42). Међутим, како се у анализираном преводу најчешће јавља претерит који не преноси доживљеност и непосредност која је итекако битна значењска компонента српског имперфекта, сматрамо да се, упркос испоштованим граматичким узусима, и овде одређене стилске вредности губе у преведеном делу.

Једини забележени пример плусквамперфекта у корпусу на српском преведен је, како смо већ установили, претеритом. Идентично српском језику, заиста је могућа међузаменљивост претерита и прошлог перфекта и у енглеском језику. Како прошли перфекат у енглеском језику, за разлику од плусвамперфекта у српском, није стилски обележен, може се оправдати употреба претерита у овом примеру.

Када је реч о прошлости исказаној наративним презентом, јасно је да је таква употреба атемпорална и високо стилогена. У преводу смо установили потпуно одсуство наративног презента, јер се преводилац послужио искључиво претеритом и хабитуалним модалом. Наративни презент уобичајено је средство казивања о прошлим радњама и у енглеском језику када се жели истаћи семантичка компонента доживљености радње са циљем мање дистанцираности читаоца од наративног тока. У том смислу сматрамо да се директним одступањем од исте потенцијалне употребе у преводу изгубило значење реактуелизације, непосредности, субјективности, што се може сматрати стилском омашком како показују и Ракић и Вучићевић (2019).

Наративни футур I је непреведен, премда, у енглеском језику постоје граматичке могућности за изражавање идентичног значења (примера ради, може се употребити хабитуални модал *would*). Наиме, у енглеској граматици би се оваква употреба футура обележила као феномен познат под називом будућност у прошлости (*future in the past*) где се прошлим формама наглашава да је будућа радња смештена у прошлост, односно, да се о њој говори из прошле перспективе.

Приповедачки императив преведен је искључиво претеритом, чиме се још једном изгубила компонента непосредности и драматичности у перцепцији преведеног текста. Суштински, у енглеском језику императив се и не јавља у нарацији, па је према томе, сходно граматичким рестрикцијама овог језика, превод пренео темпоралну димензију, али не и одговарајућу стилску вредност.

Најзад, како је у преводу примера са изворно наративним потенцијалом коришћен модал са доминантним значењем хабитуалности, сматрамо да је и у овој групи постигнута потпуна функционална и семантичка еквиваленција глаголских облика.

4. ЗАКЉУЧАК

У раду су анализирани и класификовани глаголски облици за исказивање прошлости у приповеци Момчила Настасијевића *Запис о даровима моје рођаке Марије* са циљем да се испита њихова синтаксичко-семантичка доследност у преводу приповетке на енглески језик. У српском корпусу видан је облички и семантички диверзитет, који није приметан и у преводу. Директна последица нееквиваленције у преводу је превасходно стилске природе, што, као што је познато, може битно ограничити интерпретативну могућност дела код читалаца којима није доступан оригинал. Са друге стране, морамо нагласити да покаткад стилска неусаглашеност потиче од граматичких рестрикција језика на који се преводило, те да је у таквим ситуацијама пренесено само нужно граматичко значење.

Извори:

Настасијевић (1938): М. Настасијевић, *Запис о даровима моје рођаке Марије* у: *Целокупна дела I*, Београд: Издање пријатеља, 35–55.

Настасијевић (2014): M. Nastasijević, *A Note about the gifts from my cousin Marija*, у: *Serbian fantastic prose*, Chicago: New Avenue Books (edited and with an Introduction by Branko Mikasinovich), 54–72.

Литература:

Ашић и Станојевић 2010: Т. Ашић, В. Станојевић, Временске употребе кондиционала у француском и српском језику, у: М. Ковачевић (уред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. I, Језички систем и употреба језика, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 367–379.

Вељовић 2017: Б. Вељовић, Обележавање прошлих понављаних радњи у приповеткама Ћамила Сијарића, Ниш: *Исходишта*, 3, Ниш: 45–61.

Вељовић 2018: Б. Вељовић, Наративни презент, потенцијал и императив у роману *Мојковачка битка* Ћамила Сијарића, Крагујевац: *Липар*, 66, Крагујевац, 137–155.

Вуковић 1967: J. Vuković, *Sintaksa glagola*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

Грицкат 1954: И. Грицкат, *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама*, Београд: Научна књига.

Грицкат 1998: И. Грицкат, Потенцијал у служби исказивања хабитуалности – и неколико напомена поводом ове конструкције, Београд: *Јужнословенски филолог*, 54, Београд, 35–40.

Ђорђевић [3]2002: R. Đorđević, *Gramatika engleskog jezika*, Beograd: Čigoja Štampa.

Ивић 1995: M. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek, Beograd: Slovograf.

Новаков 2008: P. Novakov, *A Guide to Time and Tense in English and Serbian*, Novi Sad: Futura publikacije.

Пипер и др. 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременога српскога језика: проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београд: Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.

Пипер и Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

Радовановић 1969: М. Радовановић, О наративним глаголским облицима, Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, 5, Нови Сад: 49–59.

Ракић и Вучићевић 2019: А. Ракић, А. Вучићевић, Презент у роману Иве Андрића *Проклета авлија* и његови еквиваленти у преводу на енглески језик, Крагујевац: *Липар*, 67, Крагујевац, 141–155.

Сладојевић 1953–1954: П. Сладојевић, О имперфекту у српскохрватском језику, Београд: *Јужнословенски филолог*, 20, књ. 1–4, Београд, 213–228.

Станојчић и Поповић [10]2005: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српскога језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић [4]1986: М. Стевановић, *Савеременi српскохрватски језик II. Синтакса*, Београд: Научна књига.

Танасић 1996: С. Танасић, *Презент у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Тома 2000: П. Л. Тома, О употреби аориста у савременом српском језику, Београд: *Јужнословенски филолог*, 56, књ. 3–4, Београд, 1201–1213.

Флајшмен 1991: S. Fleischman, Toward a Theory of Tense-Aspect in Narrative Discourse, у: J. Gvozdanović, T. Janssen (уред.), *The Function of Tense in Texts*, Amsterdam: North-Holland, 76–97.

Хјуингс 1999: M. Hewings, *Advanced Grammar in Use*: *A self-study reference and practice book for advanced learners of English*, Cambridge: Cambridge University Press.

Aleksandra Rakić, Ana Vučićević / PAST TIME REFERENCE VERBAL FORMS IN MOMČILO NASTASIJEVIĆ'S SHORT STORY *A NOTE ABOUT THE GIFTS FROM MY COUSIN MARIJA* AND THEIR EQUIVALENTS IN ENGLISH TRANSLATION

Summary / The paper examines certain formal and stylistic facets of the past time reference forms in Momčilo Nastasijević's short story *A Note about the gifts from my cousin Marija* as well as their equivalents in English translation. The analysis showed structural diversity and high degree of stylistic efficiency of these forms in the Serbian language along with, primarily stylistic, departures in translation. The departures were observed through the prism of different syntactic and stylistic potential of the two languages in question as well as from the perspective of potentially different translation solutions.

Key words: past actions, temporal transposition, syntactic aspect, stylistic aspect, translation equivalents

Примљен: 17. марта 2019.
Прихваћен за штампу априла 2019.